

ІКОНА БОЖОЇ МАТЕРІ «ВИШГОРОДСЬКА»

THE “VYSHHOROD” ICON OF THE MOTHER OF GOD

Вишгородська ікона Божої Матері – одна з найдавніших і найшанованіших ікон, українська історія якої бере початок з XII ст.

Згідно з переказами, ікону написав апостол і євангеліст Лука на дошці від стола, за яким сиділи за трапезою Спаситель із Дівою Марією і Йосипом Обручником. Божа Мати, побачивши цей образ, промовила: «Віднині ублажатимуть Мене всі роди. Благодать Народженого від Мене й Моя нехай буде з цією іконою».

Іконографічно Вишгородська ікона належить до типу Елеуса (Замилування). Немовля припало щочкою до щоки Матері. Відмінність Вишгородської ікони від інших ікон типу Розчудлення полягає в тому, що ліва ніжка Немовляти Христа зігнута таким чином, що видно підошву ступні, п'яту. Проте, на думку дослідників, таке зображення ніг Немовляти не є первісним, а виникло в ході одного з подальших поновлень чудотворного образу.

Близько 1131 р. на одному з кораблів на шляху «з варяг до греків», можливо, з митрополитом Михаїлом до Києва прибуло дві ікони: Богородиці Одигітрії та Богородиці Милостивої. Ікона Одигітрії була розміщена у церкві Успіння Богородиці (Пирогощі) на Подолі. Ікона Богородиці Милостивої передана до Вишгорода і була розміщена в Дівочому монастирі – звідси і назва ікони «Вишгородська». Ікона зажила слави чудотворної, стала місцем масового паломництва. Згадка про ікону міститься у давньоруських літописах, окремих повістях і сказаннях.

* Доктор наук із богослів'я, професор, проректор з наукової роботи та професор кафедри церковно-практичних дисциплін Київської православної богословської академії.

** Doctor of Theology, Professor, Vice-Rector for Research and Professor of the Department of Ecclesiastical and Practical Disciplines of the Kyiv Orthodox Theological Academy.

Вишгород на той час був улюбленим місцем перебування київських князів, помісним уділом святої рівноапостольної княгині Ольги. Добре укріплений та захищений, де можна було почувати себе у відносній безпеці від ворогів. Крім того, Вишгород став центром паломництва, після того як у місті поховали київських святих Бориса і Гліба, вбитих їх старшим братом Святополком Окаянним у боротьбі за київський трон.

Переказ про ікону Богородиці, написану євангелістом Лукою, вперше згадується у візантійського історика першої половини VI ст. Федора Читця, за яким у 450 р. імператриця Євдокія передала ікону Богородиці Милостивої із Єрусалима в Константинополь, де вона була встановлена у Влахернському храмі.

Як згадували вище, 1131 р. ікону було надіслано до Києва константинопольським патріархом Лукою Хризовергом князеві київському Мстиславу Великому. За його влади Київська Русь була єдиною і неподільною державою. Про величезний міжнародний престиж Київської держави за його правління свідчать численні династичні зв'язки київського князя із західноєвропейськими королівськими дворами. Перебуваючи у храмі Вишгорода, ікона відразу прославилася чудесами, описаними в «Сказаннях про чудеса Володимирської Божої Матері».

Юрій Долгорукий (син Володимира Мономаха) в 1155 р. вчергове завоював київський престол, а сина свого Андрія (князя Суздальського) посадив удільним князем у Вишгороді, призначивши його своїм наступником.

Князь Андрій, звісно, хотів стати київським князем, але йому імпонувало єдиновладдя. Київські ж традиції правління змушували князя узгоджувати всі свої рішення з дружиною, боярами і зборами громадян (віче). За М. Костомаровим, княжич був владолубцем, перспективи стати великим і самовладним володарем у Києві бути просто не могло. Зрозумівши це остаточно, князь вирішив стати великим і самовладним на Суздальщині. У 1155 р. він, як зазначено в літописі, «пішов від отця свого із Вишгорода до Суздаля без отчої волі. І взяв із Вишгорода ікону святої Богородиці, що її доправили з іконою Пирогощею із Цареграду в одному кораблі, і накував на неї більше тридцяти гривень золота, опріч срібла, і опріч каменя дорогого, і великого жемчугу...». За легендою, під час молитви княжичу явилася Пресвята Діва і веліла поставити ікону у Володимирі, а не в Суздалі, куди він направлявся. Оповідь про те, як Андрій, князь Суздальський, привласнив ікону Божої Матері, є у Радзивіллівському літописі. Близько 1156–1165 рр. ікона знаходилася в новозбудованій церк-

ві Різдва Богородиці у Боголюбіві, а після 1167 р. – у збудованому Успенському соборі в м. Володимирі-на-Клязьмі, яке стало центром князівства, у якому князь Андрій оголосив себе великим князем. Відтоді ікона стала відома як «Володимирська».

Після перевезення ікони Богоматері Суздальський князь Андрій став ініціатором створення «Сказання про чудеса Володимирської ікони Богоматері».

Володимирська ікона перебувала в Успенському соборі Володимира до 1395 р. З цього року вона знаходилася в Успенському соборі Москви. Під час нападу хана Тамерлана знову повернута до Володимира, де перебувала майже століття. У 1480 р. повернута в Москву до Успенського собору.

Після революції 1917 р. святиня була конфіскована більшовиками та експонувалася в Державному історичному музеї (1926–1930 рр.), а з 1930 р. у Третьяковській галереї. У 1989 р. знаходиться у відновленому храмі Святого Миколая в Толмачах.

У Вишгород Святиня повернулася 14 жовтня 2012 р. у списку, який створили монахині з Одеси.

У XIX – на початку XX століття у росії уже так звана Володимирська ікона Богородиці стала музейним артефактом і частиною історії та культури російського мистецтва. Важливо зрозуміти, що через ореол переможності ікону сприймають як оберіг москви, тобто поки вона там, з москвою – символічна перемога.

Вишгородська Богородиця написана на липовій дошці розміром 78x55 см. Перша реставрація відбулася після нашествия хана Батия. Після 1238 р. були переписані хітон Немовляти і кінці пальців лівої руки Богоматері. Після нашествия Тамерлана в 1395 р. (під час перебування її в москві) та пограбування татарами царевича Талича в 1411 р. ікона зазнала пошкоджень і була переписана майже заново. Первісний живопис майже не проглядався з-під шару темної оліфи. «Були переписані деталі одягу Богоматері, руки і ступні немовляти, його шия, волосся, права рука, чепець, вухо, золота кайма, мафорія Богоматері та інше. Найголовніше змінилися пропорції фігур: Немовля мало прямий торс і туніку, яка не закривала оголені ноги, торс Богоматері не мав акцентованого повороту ліворуч, ліва рука була вище». Зміни в живописі в 1411 р. надали іконі вигляду російських ікон Богородиці з немовлям. Дошка ікони була збільшена з 78x55 до 100x70 см, а на зворотному боці написаний престол з голгофським хрестом і знаряддям страстей – гвіздками, книгою, білим голубом із золотим німбом, списом і тростиною. Престол накритий червоною тканиною із золотим візерунком. За загальним стилем, тональністю, колоритом

відповідає живопису Андрія Рубльова або майстрів його кола. Поновлення ікони відбувалося ще в 1514 р., 1566 р., XVIII і XIX ст.

На сьогодні ікона майже втратила свій первісний вигляд. Від візантійського іконопису недоторканими збереглися лише лики Богоматері і Немовляти, частина мафорія (плаща) Богородиці, та окремі фрагменти виконаного золотом тла, час написання яких, за оцінками науковців-реставраторів, належить до кінця XI – початку XII ст.

Більшість дослідників вважає, що Вишгородську реліквію створили візантійські майстри в першій третині XII ст., але є цілком обґрунтоване припущення, що вона може мати і суто київське походження, а написав її преподобний Аліпій Печерський, відомий іконописець XI–XII століть. Як би там не було, вже з самого початку свого існування святе зображення Богородиці особливо шанувалося русичами, практично відразу ставши національною святинею.

«Київська святиня, викрадена і привласнена московським князівством стала за століття одним із найсакральніших символів російської історії. Перед іконою відбувалися коронації та вінчання російських імператорів, вибори патріархів, інші урочисті державні й церковні церемонії. Іконі було надано значення національної святині росії, заступниці від ворожих навал; а на її честь встановлено три церковні свята, безпосередньо пов'язаних із московською історією: 3 червня (21 травня за юліанським календарем) – у пам'ять про порятунок м. Москви від татарського нашествия під проводом хана Мехмеда II Герая в 1521; 6 липня (23 червня) – від хана Ахмата в 1480; 8 вересня (26 серпня) – на честь зустрічі (Стрітєння) ікони московитами при її перенесенні з м. Володимира-над-Клязьмою та порятунок від Тамерлана в 1395».

Православна Церква України згідно з рішенням Священного Синоду від 21.08.2020 р. вилучила з церковного календаря зазначені 3 дні свят і встановила святкування на честь Вишгородської ікони Божої Матері в день пам'яті святого благовірного князя Київського Мстислава Володимировича – 15 квітня за новоюліанським календарем.

З метою гідного пошанування однієї з видатних святинь Київської держави, ікони Божої Матері Вишгородської, на засіданні Священного Синоду ПЦУ від 14 липня 2024 р. за поданням керуючого Вишгородською єпархією архієпископа Вишгородського Агапіта Синодом встановлено додатковий день її шанування 14 жовтня.